

УДК 37.091.3:172.15(477+437.3)

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2025.09>

Олена Сокуренко,

ORCID iD 0000-0003-1702-4802

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії й методики

дошкільної та початкової освіти

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

olena.sokurenko@toippro.mk.ua

УТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КРАЩІ ПРАКТИКИ ЧЕХІЇ ТА УКРАЇНИ

У науково-методичній статті обґрунтовано актуальність і доведено доцільність утвердження національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти. Автор уперше запропонував розгляд особливостей утвердження національної та громадянської ідентичності в практиці роботи педагогів Чеської Республіки та України.

Висвітлено результати організаційного аудиту у сфері утвердження означеної ідентичності від Міністерства молоді та спорту України у співпраці з ПРООН.

Узагальнено рекомендації проведеного аудиту в напрямках освітньої, мовної та культурної політики, історичної пам'яті, військово-патріотичного виховання населення.

Виокремлено вектори підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сфері національно-патріотичного виховання, подальшого розвитку ідеї утвердження української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти.

Ключові слова: ідентичність; національна та громадянська ідентичність; національно-патріотичне виховання; українська національна ідентичність, Чеська Республіка.

© Сокуренко О. О., 2025

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.

Метою діяльності педагогічного працівника є розвиток у здобувачів освіти основних компетентностей і світоглядних переконань, заснованих на загальнолюдських і національних цінностях у рамках освітнього процесу.

У контексті війни, розв'язаної російською федерацією проти України, постає гостра потреба переосмислення досягнутого та реалізації системних заходів, спрямованих на зміцнення національно-патріотичного виховання дітей і молоді, а також формування нового покоління українців, які діють на засадах національних і євро-

пейських цінностей. Доцільним «є розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями» (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022, с. 1).

Воєнний стан створює загрозу територіальній цілісності та суверенітету держави. Збереження культурних, історичних і мовних особливостей є важливим елементом стійкості населення нашої держави у протистоянні зовнішній агресії та відіграє ключову роль у згуртуванні громадян навколо захисту країни та її майбутнього.

Україна нині є прикладом для багатьох країн, які стикаються з викликами

щодо збереження національної ідентичності в глобалізованому світі. Досвід держави цінний для міжнародної спільноти. Війна стимулює наукові пошуки, спрямовані на розроблення стратегії для освітньої, інформаційної та культурної політики. Потреба у відродженні мови, історичної пам'яті стає особливо гострою в умовах війни. Це сприяє формуванню громадянської гордості та патріотизму. Війна є каталізатором трансформацій та переосмислення уявлень про національну ідентичність. Сучасна Україна формує нову спільноту; об'єднану не лише етнічними, а й політичними, культурними, соціальними чинниками.

Вивчення питань утвердження національної та громадянської ідентичності в умовах воєнного стану є необхідним для розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, визначення ефективних стратегій зміцнення української нації. Це не лише питання виживання, але й запорука сталого розвитку нашої країни як незалежної, демократичної та культурно багатой держави.

У законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про культуру» (2011), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023), Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Постанові Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), указах Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері» (2016), «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» (2022), Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) акцентовано на важливості зміцнення патріотичного вихован-

ня, консолідації національної спільноти, формуванні національної самосвідомості та осмисленні власної ідентичності.

У сучасних умовах війни та повоєнного відновлення актуальним є зміцнення національно-патріотичного виховання та формування національної й громадянської ідентичності здобувачів освіти. Необхідним є впровадження ефективних підходів, методів, інструментів і ресурсів для досягнення цих ключових цілей.

Питання вивчення кращих практик європейських країн з означеної проблеми є частиною наукового дослідження «Науково-методичні засади утвердження української національної та громадянської ідентичності педагогічних працівників дошкільної та початкової освіти Миколаївської області», що започаткував колектив науково-педагогічних і педагогічних працівників кафедри теорії й методики дошкільної та початкової освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Тему затверджено рішенням вченої ради МОППО № 3 від 19 червня 2024 року.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Формування громадянської та національної ідентичності здобувачів освіти в Чеській Республіці та Україні є важливою темою, яка привертає увагу науковців, методистів і практиків.

Романтична концепція означеної якості у слов'янських літературах 30–60-х років XIX століття стала предметом дослідження С. С. Кость, яку вчена аналізує через літературні твори, зокрема «Чесько-моравську хроніку» (1862–1872), що мала на меті виховувати патріотів та утверджувати національну ідентичність (Кость С. С., 2021).

Дослідження історії чеської меншини, зокрема на Волині, сприяє розумінню процесів збереження національної тотожності в умовах діаспори. Наприклад, у праці С. А. Шульги проаналізовано становище чеської меншини в Радянській Україні та Польщі у 20–30-х роках XX століття, що

може бути корисним для розуміння нинішніх процесів у культурі та освіті (Чеська загальноосвітня школа = Ceska matice skolska, 1932 (2008); Шульга С. А., 2018).

У сучасному контексті таке питання в Чеській Республіці розглянуто в рамках ширших досліджень європейської інтеграції, зокрема матеріали II Українсько-польського наукового форуму присвячені інституційним і ціннісним вимірам європейської інтеграції та національної ідентичності, що може бути актуальним для чеського контексту (Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри, 2016).

Культурну та освітню співпрацю між Чеською Республікою та Україною розглянуто в публікації М. Б. Філіпович (Філіпович М. Б., 2023, с. 62–66). У статті висвітлено розвиток українських наукових шкіл, які досліджують Чехію та її культуру. Зазначене вище сприяє взаємному розумінню та формуванню ідентичності здобувачів освіти.

Дослідження Л. Т. Рябовол присвячені вивченню питань громадянської освіти як чинника утвердження української громадянської ідентичності учнів. Це дослідження підкреслює важливість громадянської освіти у формуванні національної ідентичності, що важливо, зокрема і для чеського контексту (Рябовол Л. Т., 2024).

Аналітичний огляд наукових досліджень із аналізованої проблеми утвердження громадянської та національної ідентичності здобувачів освіти в Чехії є підґрунтям для висновків:

- Інтеграція національних традицій у навчальний процес, упровадження історичних і культурних аспектів чеської історичної та культурної спадщини у шкільні програми сприяє утвердженню національної самосвідомості.
- У чеських школах особливу увагу приділяють питанням освіти, а саме темам демократії, прав людини та європейських цінностей, що формує громадянську позицію уч-

нів.

- Активно досліджують означене питання в полікультурному середовищі. Розглядають механізми адаптації іноземних студентів, їхню інтеграцію в чеське суспільство та вплив цього процесу на їхню громадянську ідентичність.
- Освіта є інструментом формування толерантності та міжкультурної компетентності.
- Дослідники наголошують на історичному аспекті – чеський націоналізм у XX столітті, формування національної ідентичності в контексті боротьби за незалежність Чехії.
- Збереження ідентичності в умовах глобалізації як завдання сучасних освітніх практик.

Окреслення нерозв'язаних питань, порушених у статті.

Вивчення питань утвердження національної та громадянської ідентичності в Україні в умовах воєнного стану зумовлено низкою важливих факторів:

1. Збереження культурних, історичних і мовних особливостей є важливим елементом стійкості нації у протистоянні зовнішній агресії.
2. Україна нині є прикладом для багатьох країн, що мають загострення проблеми національної ідентичності в глобалізованому світі. Такий досвід є значущим для міжнародної спільноти, оскільки це запорука сталого розвитку незалежної, демократичної та культурно багатой держави.
3. Розроблення стратегії для освітньої, інформаційної та культурної політики спрямовано на посилення національної свідомості.

Вивчення особливостей утвердження народної та громадянської ідентичності в практиці роботи закладів освіти Чехії та України є необхідним для розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, та визначення ефективних стратегій зміцнення української нації.

Формулювання мети статті. Для розв'язання окреслених питань доцільним

є дослідження особливостей утвердження національної та громадянської ідентичності в практиці роботи педагогів Чехії та України.

Завдання статті:

1. Висвітлити результати організаційного аудиту у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності від Міністерства молоді та спорту України у партнерстві з ПРООН.
2. Розглянути особливості утвердження національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти в Чеській Республіці та Україні.
3. Узагальнити рекомендації з урахуванням досвіду педагогів Чехії в напрямках освіти, культури, історичної пам'яті, військово-патріотичного виховання населення.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням набутих наукових результатів.

У жовтні 2023 року Міністерство молоді та спорту України за підтримки ПРООН ініціювало дослідження у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності, запросивши до участі фахівців і організації. Дослідження тривало з жовтня до грудня 2023 року (Організаційний аудит у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, 2023). У рамках проєкту команда аналітиків Відділу національно-патріотичного виховання Міністерства сформувала базу даних, яка містить перелік організацій, що працюють у цій сфері, їхні стратегічні цілі та основні напрями діяльності. Для встановлення зворотного зв'язку щодо актуальних проблем, недоліків у процесах, а також пропозицій з удосконалення роботи і збільшення ефективності ресурсів проведені інтерв'ю з представниками цих організацій.

Результатом аналітичної роботи став докладний звіт, у якому визначено перелік стратегічних і операційних ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності діяльності в сфері утвердження національної та громадянської ідентичності (Розвиток

національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024).

На підґрунті вивчення досліджень порушеної проблеми подано визначення названих понять.

Національна ідентичність – це особисте відчуття належності до конкретної групи та спільності з нею, яке виникає завдяки спільній історії, культурі, символам, цінностям та іншим факторам, а також усвідомленню відмінностей від інших груп.

Громадянська ідентичність – це відчуття належності групи, що заснована на політичних інститутах та ідеалах, а участь є добровільною та не обмеженою етнічним підґрунтям; це усвідомлення себе як члена громади, активний внесок у управління та визнання своєї ролі з відповідними правами та обов'язками; пов'язана з якістьми громадянства (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 2).

Основні аспекти, що підлягали вивченню: соціальні рамки ідентичності; різні її форми; залучення людей до розвитку своїх громад; вплив моральних рис на формування названої усвідомленості; значення досвіду навчання та служби на формування переконань.

Особливо важливим є дослідження в українському контексті:

- протиріч щодо визначення громадянської та національної ідентичності;
- виразності української ідентичності порівняно з іншими, зокрема європейськими;
- порівняльного аналізу аналізованих категорій у різних регіонах і етнорегіонах;
- наративів щодо національної Концепції України.

У результаті аналітичної роботи на рівні територіальних громад виокремлено типи успішних заходів із культивування національної та громадянської ідентичності, серед них:

- традиційні (організація та проведення державних свят: День Дер-

- жавного Прапора, День Незалежності, День Соборності України; святкові заходи з нагоди відзначення Дня народження Т. Г. Шевченка, Дня вишиванки; проведення щоденних хвилин мовчання в пам'ять загиблих захисників);
- благодійні та волонтерські (ярмарки для збору коштів на підтримку ЗСУ; діяльність працівників закладів загальної середньої освіти та культури, здобувачів освіти);
- культурні та спортивні (тематичні театралізовані дійства, що зображають різні періоди історії України; спортивні змагання, велопробіги, футбольні, волейбольні, шахові турніри, приурочені до державних та національних свят);
- заходи з національно-патріотичного виховання (акції, флешмоби, ланцюг єднання, урочисте підняття державного прапора; патріотичний забіг «Шаную воїнів, біжу за Героїв України»; участь команд закладів загальної середньої освіти у Всеукраїнській грі «Сокіл» («Джура»); вишколи; позакласні години з ушанування пам'яті захисників України; заходи, спрямовані на поширення знань про традиції українського народу, знання про регіон та країну – мовні, літературні, історичні, пісенні конкурси, флешмоби тощо).

Установлено, що війна та дефіцит фінансових ресурсів спричиняють зміщення фокусу уваги, що уповільнює реалізацію заходів, спрямованих на розвиток української ідентичності в опитаних громадах. Основними перешкодами для впровадження таких заходів у 2022–2024 роках є:

- пріоритетність розв'язання нагальних питань, пов'язаних із війною (перерозподіл коштів на оборону та допомогу постраждалим);
- недостатність фінансових ресурсів;
- низький рівень залученості мешканців громади;

- обмежене матеріально-технічне забезпечення;
- міграція населення до інших регіонів або за кордон;
- нечітка нормативно-правова база;
- брак підтримки з боку ключових зацікавлених сторін;
- інформаційний, освітній та культурний вплив держави-агресора;
- напруженість або конфлікти всередині громади;
- значні культурні, мовні та ціннісні відмінності між членами громади.

Освітня система Чехії активно сприяє формуванню національної та громадянської ідентичності через застосування інноваційних підходів. Зупинімося докладніше на особливостях утвердження розглядуваних особливостей здобувачів освіти в цій країні.

Емпіричні дані здобуто під час участі автора публікації в 2023 році в освітній поїздці делегацій працівників закладів післядипломної педагогічної освіти та керівників закладів загальної середньої освіти Миколаївської області до міста Праги в рамках реалізації міжнародного проекту «Підтримка оновлення української освіти», напрям «Управління закладом освіти в кризових ситуаціях» (Україна, Чехія). Діяльність у рамках означеного міжнародного освітнього проекту передбачає співпрацю між Миколаївським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти та чеською громадською організацією АМО (Association for International Affairs). Загальну координацію міжнародної проектної роботи в Миколаївській області здійснюють В. І. Шуляр, д.пед.н., доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор МОІППО, заслужений учитель України, В. В. Стойкова, к.пед.н., доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти, заступник директора з науково-педагогічної роботи МОІППО.

Утвердження національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти в Чехії має свої особливості:

- **Освітня система орієнтована на демократичні цінності.** Формування громадянської ідентичності відбувається через вивчення демократичних принципів, прав людини, свободи слова та участі в громадському житті. Важливу роль у цьому відіграють курси з громадянської освіти, історії та правознавства, у центрі уваги яких – чеські традиції демократії та європейські цінності.
 - **Збереження та розвиток національної культури та мови.** Велика увага приділяється збереженню мови як основного елемента національної ідентичності. У школах активно послуговуються чеською мовою, проводять заходи, зорієнтовані на збереження культурної спадщини, розробляють програми для підтримки чеської мови за кордоном, наприклад, через створення чеських центрів. Вивчення історії своєї країни є важливим складником процесу формування національної самобутності.
 - **Підтримка національних і культурних ініціатив.** Підтримуються численні культурні заходи та ініціативи, що сприяють утвердженню національної ідентичності серед молоді. Виставки, фестивалі, конференції популяризують чеську культуру та мистецтво. Педагоги активно залучають учнів до участі в таких заходах, щоб вони могли усвідомити / відчувати важливість національної культури.
 - **Інтеграція в європейський контекст.** Чеська Республіка активно підкреслює своє місце в європейській спільноті, і ця усвідомленість є важливою частиною освітнього процесу. Здобувачі освіти ознайомлюються з історією, культурою та цінностями Європейського Союзу. Важливою частиною є підготовка молоді до глобалізації та взаємодії з іншими країнами, де Чехія є частиною європейської цивілізації.
 - **Виховання через міжкультурний діалог.** Система освіти сприяє розвиткові міжкультурного діалогу зокрема через участь у міжнародних програмах, обмінах та проектах. Це дає змогу здобувачам освіти порівнювати свою ідентичність із культурними особливостями інших народів, що так само сприяє розширенню світогляду і поглибленню розуміння власної належності.
 - **Громадянська відповідальність та соціальна активність.** Чеські освітні заклади активно працюють над формуванням почуття громадянської відповідальності серед молоді через волонтерську діяльність, проекти з розвитку місцевих громад, участь у соціальних ініціативах. Програми сприяють становленню активної суспільної позиції, взаємодії з органами влади та участі в політичних процесах, що є важливим аспектом усвідомлення ідентичності.
 - **Співпраця з міжнародними організаціями.** Чехія активно співробітничас з такими міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО, у сфері захисту та розвитку національної культури та історичної спадщини. Це сприяє збереженню самобутності в глобальному контексті.
- У результаті цієї багатогранної стратегії здобувачі освіти в Чехії набувають чітке уявлення про свою національну та громадянську ідентичність, що є невід’ємною частиною їхнього розвитку, участі в житті країни.
- На основі аналізу низки сучасних досліджень (Березівська Л. Д., 2016; Козловець М. А., 2009; Нагорна Л. П., 2002; Пометун О. І., 2023; Удовиченко Л. М., 2022 та ін.), висновків методологічного семінару «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання» (2023) та ґрунтуючись

на ключових положеннях Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), визначимо особливості утвердження національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти в Україні:

- **Формування ідентичності в умовах війни та викликів сучасності.** Акцент на посиленні національно-патріотичного виховання через освітній процес. Виховання нової генерації громадян, орієнтованих на національні цінності, демократію та європейські стандарти. Особлива увага до утвердження національної єдності та стійкості в умовах війни.
- **Роль української мови та культури.** Захист і популяризація української мови як основи національної ідентичності. Унесення елементів народної культури, традицій, мистецтва у виховні заходи та навчальні програми. Популяризація культурної спадщини України через освітні заходи та позашкільну діяльність.
- **Історична пам'ять як основа формування ідентичності.** Вивчення історії України із наголосом на боротьбі за незалежність, досягненнях та культурних здобутках. Організація заходів, присвячених пам'яті видатних українських діячів, героїв сучасності та подіям національного значення.
- **Інтеграція європейських цінностей.** Формування подвійної ідентичності – національної (української) та європейської. Додавання в освітні програми тем про права людини, свободу, рівність та демократію. Спрямування виховання на створення свідомих громадян, здатних діяти в умовах глобалізації.
- **Патріотичне виховання через військово-цивільні ініціативи.** Розвиток програм військово-патріотичного виховання, особливо в умовах війни. Співпраця з ветеранами, військовослужбовцями та волонтерами

для організації освітніх заходів і передачі досвіду.

- **Залучення до громадського життя.** Виховання активної громадянської позиції через волонтерство, проєктну діяльність та участь у місцевих ініціативах. Розвиток критичного мислення, лідерських якостей та навичок соціальної взаємодії.
- **Використання інноваційних методів у вихованні.** Інтеграція цифрових технологій у процес утвердження ідентичності, застосування соціальних мереж, інтерактивних платформ для поширення знань. Проведення національно-патріотичних онлайн-занять, конкурсів, тренінгів.
- **Інклюзивність та підтримка різних груп населення.** Особлива увага до роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб, сімей військових, ветеранів та інших вразливих категорій. Підтримка ініціатив, спрямованих на інтеграцію дітей різного етнічного походження у спільний освітній простір.
- **Співпраця з міжнародними організаціями.** Реалізація проєктів із міжнародними партнерами, зокрема в напрямках освіти, культури та прав людини. Урахування європейського досвіду у формуванні громадянської та національної ідентичності.
- **Адаптація освітнього процесу до воєнного стану.** Залучення до навчальних програм елементів безпеки, оборони та готовності до надзвичайних ситуацій. Розроблення спеціальних курсів з української ідентичності для учнів, які перебувають за кордоном.

Ці особливості сприяють формуванню у здобувачів освіти стійкої національної та громадянської ідентичності, здатності активно брати участь у розбудові держави та протистояти викликам сучасного світу.

За підсумками аналітичної роботи (Організаційний аудит у сфері утверджен-

ня української національної та громадянської ідентичності, 2023) Міністерство молоді та спорту України за підтримки ПРООН узагальнили рекомендації в напрямках освітньої і мовної політики, культурної політики та політики історичної пам'яті, політики громадянства та політики щодо національних меншин та міграції, військово-патріотичного виховання населення.

Рекомендації охоплюють ініціативи в таких напрямках: проведення заходів на рівні територіальних громад; організаційна підтримка обласних програм національно-патріотичного виховання; заходи зі зміцнення громадянської ідентичності на обласному рівні; ініціативи з військового виховання на обласному рівні; освітня (з урахуванням міжнародного досвіду); культура та історична пам'ять (з урахуванням міжнародного досвіду); політика громадянства та міграції; військово-патріотичне виховання населення (міжнародний досвід).

Конкретизуємо ці рекомендації щодо імплементації досвіду Чеської Республіки в Україні (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024).

Корисними для України є рекомендації, що стосуються освітньої та мовної політики, що базуються на міжнародному досвіді та передбачають спрямування зусиль на підтримку, розвиток і популяризацію державної мови як ключового елемента національної ідентичності. Зокрема Чехія активно допомагає вивченню мови за межами країни через підтримку закордонних шкіл і впровадження спеціальних програм в університетах за кордоном. Серед пріоритетних заходів рекомендовано розширення мережі та зміцнення спроможності центрів українистики за кордоном для підтримки наших краян, підвищення іміджу мови та розвитку міжнародної співпраці. Кейс: як Чехія розвиває свої центри. Серед заходів середнього пріоритету – поліпшення доступу до спортивного виховання. Кейс: досвід концепції підтримки спорту в Чехії «СПОРТ 2025» (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 20). Спорт має потужний вплив

на формування національної ідентичності, адже він не лише відображає досягнення країни на глобальній арені, але й дає змогу розвивати внутрішнє почуття єдності серед її громадян.

Актуальними є рекомендації щодо культури та політики історичної пам'яті. Одним із важливих кроків є створення органу для управління захистом матеріальної культурної спадщини в умовах війни та контролю за ним, який також буде відповідальним за розширення міжнародної співпраці, зокрема з ЮНЕСКО. Кейс: чеський Національний інститут народної культури працює над унесенням культурних досягнень до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Іншим важливим аспектом є інституалізація вшанування пам'яті українського дисидентського руху та його внеску в здобуття незалежності України. Кейс: Чехія на національному рівні вшановує учасників руху опору проти комуністичного режиму та дисидентів (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 21). Це допомагає передавати суспільству не лише історичну пам'ять, але й уроки боротьби за права та свободи, які можуть бути важливими і в сучасному контексті.

Доцільними є також рекомендації щодо політики громадянства та національних меншин, а також міграційної політики. Значну увагу варто надавати розвитку політики репатріації для повернення осіб українського походження до України або для зміцнення зв'язків з ними. Кейс: спрощена процедура набуття громадянства Чехії для тих, хто емігрував або був депортований під час окупаційних тоталітарних режимів. Серед рекомендацій середнього пріоритету – запровадження обов'язкових адаптаційних курсів для іноземців, що мають дозвіл на проживання в Україні, з основною інформацією про перебування в країні, культурні особливості та правила безпеки. Кейс: обов'язковий адаптаційно-інтеграційний курс для іноземців з довгостроковим і постійним дозволом на проживання в Чехії (Розвиток національної

та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 22). Це створює підґрунтя для гармонійної інтеграції, сприяє розвитку національної і громадянської ідентичності як серед нових мешканців, так і серед корінних громадян, та зміцнює соціальну єдність і взаєморозуміння в суспільстві.

Рекомендації щодо військово-патріотичного виховання також є актуальними. Оскільки в Чехії, як і в Німеччині та Польщі, військова служба не є обов'язковою, органи влади (зазвичай Міністерство оборони) зацікавлені в організації військових вишколів для популяризації служби у Збройних силах та підвищення здатності цивільного населення до адекватного реагування на загрози. У Чехії є практика внесення теми оборони держави до навчальних програм з громадянської освіти, географії, історії та охорони здоров'я в початкових, середніх та професійних школах. Міністерство оборони Чехії надає субвенції неприбутковим організаціям у розмірі 70 % вартості проєктів для реалізації ініціатив у сфері військової, спортивної та технічної діяльності (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 23). Такий досвід маємо взяти до уваги для подальшого упровадження в роботу закладів освіти України.

У період збройного конфлікту педагог відіграє вагомий роль у забезпеченні стабільності та створенні психологічно сприятливих умов для дітей і молоді. Усвідомлення власної національної ідентичності стає важливим чинником, який сприяє формуванню почуття безпеки та згуртованості в навчальному середовищі. Аналіз цього питання підтримує зусилля, спрямовані на збереження і розвиток культурної спадщини та традицій України, які опинилися під загрозою через наслідки війни. В умовах кризи педагог стає культурним посередником, що сприяє не лише збереженню, але й передачі цінностей. Утвердження національної ідентичності відіграє значущу роль у формуванні патріотизму як серед учнів, так і педагогів, що є важливим для посилення обороноздатності держави та проти-

стояння зовнішній агресії.

Із огляду на суспільний запит на практико-орієнтоване навчання, особливо в контексті формування національної ідентичності, важливо забезпечити таку форму навчання, що дасть змогу учням не лише здобути знання, але й застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Для розвитку професійного потенціалу педагога, з погляду І. Є. Ніколаєва, маємо здійснити оптимізацію, урахувавши зміни у філософії та змісті освіти, суспільні потреби у практично орієнтованому навчанні, розширення та ускладнення інформаційного простору, а також відповідні зміни у професійних компетенціях сучасного вчителя (Ніколаєв І. Є., 2023).

Виокремимо напрями, за якими необхідно підвищувати кваліфікацію педагогічним працівникам у сфері національно-патріотичного виховання:

- Основи української ідентичності: важливі компоненти, визначення термінів, підходи до вибору матеріалів та формування наративів з урахуванням умов війни.
- Права і рівність громадян, культура та нематеріальна спадщина, історичний шлях України.
- Залучення фінансування: розроблення грантових заявок, управління проєктами в галузі національно-патріотичного виховання.
- Планування та реалізація заходів: створення концепцій, підтримка місцевих ініціатив та активістів.
- Взаємодія з вразливими групами населення, такими, як ветерани, люди з інвалідністю, військовослужбовці (Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні, 2024, с. 15).

Для реалізації напрямів підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сфері національно-патріотичного виховання доцільні такі кроки:

- розроблення спеціалізованих програм та курсів, що висвітлюють ключові аспекти національно-патрі-

отичного виховання, а саме: історія України, культурна спадщина, права та обов'язки громадян, патріотизм і громадянська відповідальність;

- упровадження практичних методик для роботи зі здобувачами освіти, зокрема активні методи навчання, рольові ігри, дискусії, проекти тощо;
- розроблення модулів для педагогів різних категорій: вихователів закладів дошкільної освіти, учителів початкової школи, учителів базової школи;
- підвищення кваліфікації через майстер-класи та тренінги: організувати регулярні майстер-класи та тренінги для педагогів, де вони зможуть практично опанувати методи національно-патріотичного виховання;
- запрошення експертів у галузі історії, культури та прав людини для проведення лекцій і тренінгів;
- проведення семінарів та круглих столів для педагогів щодо питань інтеграції національно-патріотичного виховання в навчальні плани;
- розроблення навчальних матеріалів, створення методичних посібників, електронних ресурсів та інструкцій для педагогів, що допомагають у практичному застосуванні національно-патріотичних тем в освітньому процесі;
- створення онлайн-курсів та вебінарів, де педагоги можуть удосконалювати свої знання та навички в дистанційному форматі;
- розроблення вебплатформи для обміну досвідом між педагогами та створення спільнот для взаємопідтримки;
- оцінювання та моніторинг результатів, визначення критеріїв успішності підвищення кваліфікації, проведення оцінювання ефективності програм через зворотний зв'язок від педагогів та учнів

Ці кроки сприятимуть не тільки підвищенню кваліфікації педагогів, а й ство-

ренню умов для сталого розвитку національно-патріотичного виховання в Україні.

Висновки. У процесі проведеного дослідження шляхів і засобів утвердження національної та громадянської ідентичності в Чеській Республіці та Україні досягнуто поставлену мету і виконано визначені завдання. Дослідження окресленого питання в умовах війни та післявоєнного періоду є важливим, необхідним і відповідає сучасним потребам.

Основні висновки щодо вивчення питання утвердження національної та громадянської ідентичності в Чеській Республіці та Україні:

- **Роль освіти у формуванні ідентичності.** Освітні заклади в Україні та Чехії активно беруть участь у формуванні означеної якості, акцентуючи на важливості знання рідної мови, історії та традицій. В Україні ця роль особливо важлива в умовах війни, коли така діяльність стає актом захисту культурної спадщини та єдності нації.
- **Ідентичність та культура.** В Україні усвідомлення національної ідентичності активно розвивається через навчальні програми, що сприяють глибшому розумінню історії та культури країни, а також через патріотичне виховання. У Чехії особливий акцент зроблено на збереженні культурної спадщини та наданні можливостей для вивчення рідної мови за кордоном, що слугує підтримці та популяризації визнання національної ідентичності на міжнародному рівні.
- **Громадянська відповідальність.** Важливим складником формування ідентичності є розвиток громадянської свідомості. У Чехії велику увагу приділяють поширенню демократичних цінностей, прав і свобод людини, що сприяє зміцненню почуття відповідальності. В Україні громадянська ідентичність також базується на ідеях захисту суверенітету, боротьби за незалежність та

- підтримки європейських цінностей.
- **Міжнародний досвід та обмін практиками.** Чехія має багатий досвід у підтримці культурних ініціатив, зокрема через створення Чеських центрів за кордоном, що підтримують українців та популяризують чеську мову й культуру. В Україні важливим є досвід підтримки та розвитку української ідентичності через централізовані освітні ініціативи, діяльність місцевих громад і освітні програми.
 - **Виклики та перешкоди на шляху утвердження ідентичності.** В Україні великий виклик становить агресія з боку росії, що змушує суспільство шукати шляхи підтримки національної єдності та збереження ідентичності в умовах війни. У Чехії основною проблемою є підтримка усвідомленої культурної та мовної ідентичності за межами країни, зокрема через інтеграцію національних меншин.
 - **Військово-патріотичне виховання.** В Україні акцент на військово-патріотичному вихованні, особливо в умовах війни, сприяє формуванню громадянської ідентичності через військову службу, навчання

з оборони та історію боротьби за незалежність. У Чехії роль військово-патріотичного виховання є менш вираженою через необов'язковість перебування на військовій службі, однак країна активно працює над розвитком оборонної культури через неурядові організації та освітні ініціативи.

Отже, ключовими аспектами є: використання освітніх та культурних стратегій для утвердження національної та громадянської ідентичності, інтеграція національних цінностей у навчальні програми, залучення молоді до активного громадянського життя та взаємний обмін досвідом між країнами, що сприяє розвитку національної самосвідомості.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми утвердження громадянської та національної ідентичності здобувачів освіти. **Перспективними** є вивчення окреслених питань в умовах дистанційної і змішаної форм організації освітнього процесу, пошуку нових можливостей для інновацій у контексті порівняльної педагогіки. Подальші дослідження в цій сфері можуть сприяти глибшому розумінню процесів формування ідентичності та розробленню ефективних освітніх стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри / Матеріали II Українсько-польського наукового форуму (12–13 травня 2016, Львів). – Львів-lshtyn : «ППП Сорока», 2016. – 495 с.
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України // Режим доступу: <https://surl.li/dobwey>
5. Кость С. С. Романтична концепція національної ідентичності у слов'янських літературах 30–60-х років XIX століття (на прикладі творчості Карела Запа) / С. С. Кость // . – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ,

2021.

6. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні / Л. П. Нагорна. – К. : ПіЕНД, 2002. – 272 с.

7. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). – Івано-Франківськ : НАІР, 2023. – 548 с.

8. Ніколаєв І. Є. Формування загальноісторичних компетентностей учителя-суспільствознавця в умовах сучасної освітньої парадигми / І. Є. Ніколаєв // Вересень. – 2023. Т. 2 (97). – С. 129–140. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2023.12>.

9. Організаційний аудит у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності // Режим доступу: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Socdoslidzhennia/2024/UNDP_CIVITTA_Ukrainian%20identity_Final%20report%20Audit%20of%20National%20Identity%20Sphere.pdf

10. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України / О. Пометун // Український Педагогічний журнал. 2 (Чер 2023), 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72>.

11. Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2023 р. № 1196. // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-п#Text>

12. Розвиток національної та громадянської ідентичності в Україні // Режим доступу: <https://surl.li/rlsstr>

13. Рябовол Л. Т. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів / Л. Т. Рябовол // Український Педагогічний журнал. – 2024. № (3). – С. 199–206. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-199-206>

14. Удовиченко Л. М. Проблема культурно-національної ідентичності та шляхи її вирішення у новій українській школі / Л. М. Удовиченко // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка, вип. 37 (1). – Серпень 2022. – С. 70–75. Режим доступу: <https://surl.li/dfnib> DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3710>.

15. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В. ; літ. ред. Редько-Шпак Л. В.; рецензенти Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2016. – 60 с.

16. Філіпович М. Б. Культурно-наукове співробітництво Чехії та України: новітній етап / М. Б. Філіпович // Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 19 травня 2023 року) / Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». – Рівне, 2023. – 189 с. – С. 62–66.

17. Чеська загальноосвітня школа = Ceska matice skolska : наук. вид. / упоряд.: Л. Й. Младанович, С. Г. Кратофіл, С. А. Шульга ; пер. М. А. Юхтовського-Шпака. – Репр. вид. 1939 р. – Луцьк : Твердиня, 2008. – 112 с.

18. Шульга С. А. Чехи в Західній Волині: етносоціокультурні трансформації (60-ті роки XIX – середина XX століть) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01, 07.00.02 / Шульга Світлана Анатоліївна ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Львів, 2018. – 565 арк.

ENHANCING NATIONAL AND CIVIC IDENTITY: BEST PRACTICES
FROM THE CZECH REPUBLIC AND UKRAINE

Sokurenko Olena,

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.),

Associate Professor,

Head of Department of Theory and Methods of

Preschool and Primary Education

Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute

4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine

olena.sokurenko@moippo.mk.ua

The scientific and methodological article substantiates the relevance and proves the expediency of strengthening the national and civic identity of students. The author proposes for the first time to consider the peculiarities of strengthening national and civic identity in the practice of teachers in the Czech Republic and Ukraine.

The study of the issues of establishing national and civic identity in Ukraine under martial law is due to a number of important factors. The martial law poses a threat to the territorial integrity and sovereignty of the state, which puts the issue of national identity in the spotlight. Preservation of cultural, historical and linguistic features is an important element of the nation's resilience in resisting external aggression. In times of war, society needs unity based on common values, ideas and goals. Therefore, national and civic identity play a key role in uniting citizens around the defence of the country and its future.

The article highlights the results of an organisational audit in the field of strengthening Ukrainian national and civic identity, conducted by the Ministry of Youth and Sports of Ukraine in partnership with the United Nations Development Programme (UNDP). Recommendations on the Czech experience in the areas of education and language policy, cultural policy and historical memory policy, citizenship policy and policy on national minorities and migration, military and patriotic education of the population are summarised.

In times of crisis, the teacher acts as a cultural mediator; contributing not only to the preservation but also to the transmission of national values. The affirmation of national identity plays a key role in the formation of patriotism among both students and teachers, which is important for strengthening the state's defence capabilities and countering external aggression. The author identifies the areas in which teachers need to improve their skills in the field of national and patriotic education. The ideas of strengthening the Ukrainian national and civic identity of students will be further developed.

Keywords: *Czech Republic; identity; national and civic identity; national and patriotic education; Ukrainian national identity.*

REFERENCES

1. Filipovych, M. B. (2023). Kulturno-naukove spivrobitnytstvo Chekhii ta Ukrainy: novitnii etap [Cultural and scientific cooperation of the Czech Republic and Ukraine: the latest stage]. *Aktualni pytannia istorii Ukrainy, vsesvitnoi istorii ta metodyk yikh vykladannia*. Pryvatnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Mizhnarodnyi ekonomiko-humanitarnyi universytet imeni akademika Stepana Demianchuka». Rivne, 62–66 (ukr).

2. Kontsepsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Retrieved from:

<https://surl.li/dobwey> (ukr).

3. Kost, S. S. (2021). *Romantychna kontseptsia natsionalnoi identychnosti u slovianskykh literaturakh 30–60-kh rokiv XIX stolittia (na prykladi tvorchosti Karela Zapa)* [Romantic concept of national identity in Slavic literatures of the 30s–60s of the 19th century (on the example of Karel Zap's work)]. (Candidate's thesis). Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka; DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka», Ivano-Frankivsk (ukr).

4. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [The phenomenon of national identity: challenges of globalization]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (ukr).

5. Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Strengthening Ukrainian National and Civic Identity». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (ukr).

6. Mladanovych, L. Y., Kratofil, S. H. & Shulha, S. A. (2008). *Cheska zahalnoosvitnia shkola = Ceska matice skolska* [Czech comprehensive school = Ceska matice skolska]. (Per. M. A. Yukhtovskoho-Shpaka). Repr. vyd. 1932 r., Lutsk: Tverdynia (ukr).

7. Nahorna, L. P. (2002). *Natsionalna identychnist v Ukraini* [National Identity in Ukraine]. K.: IPIEND (ukr).

8. *Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei ta molodi v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stratehii i zavdannia* [National-patriotic education of children and youth in conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: strategies and tasks]. (2023). Ivano-Frankivsk: NAIR (ukr).

9. Nikolaiev, I. (2023). Formuvannia zahalnoistorychnykh kompetentnostei uchytelia-suspilstvoznavtsia v umovakh suchasnoi osvitoi paradyhmy [Formation of general historical competencies of a social scientist teacher in the conditions of the modern educational paradigm]. *Veresen*. T. 2 (97), 129–140. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2023.12>. (ukr).

10. On approval of the Procedure for training, retraining and advanced training of specialists in the field of strengthening Ukrainian national and civic identity. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 14, 2023 № 1196. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-п#Text> (ukr).

11. Orhanizatsiinyi audyt u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [Organizational audit in the field of strengthening Ukrainian national and civic identity]. Retrieved from: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/2024/UNDP_CIVITTA_Ukrainian%20identity_Final%20report%20Audit%20of%20National%20Identity%20Sphere.pdf (ukr).

12. Pometun, O. (2023). Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy [Teaching history and civic education as a factor in the formation of national and civic identity of students in the conditions of war and post-war development of Ukraine]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal*, 2, 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> (ukr).

13. Riabovol, L. T. (2024). Shkilna hromadianska osvita yak chynnyk utverdzhennia ukrainskoi hromadianskoi identychnosti uchniv [School civic education as a factor in establishing Ukrainian civic identity of students]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 199–206. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-199-206> (ukr).

14. Rozvytok natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti v Ukraini [Development of national and civic identity in Ukraine]. Retrieved from: <https://surl.li/rlsstr> (ukr).

15. Shulha, S. A. (2018). *Chekhy v Zakhidnii Volyni: etnosotsiokulturni transformatsii (60-ti roky XIX – seredyna XX stolit)* [Czechs in Western Volhynia: ethno-socio-cultural

transformations (1960s – mid-20th centuries)]. (Doctor's thesis). NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, In-t narodoznavstva, Lviv (ukr).

16. Udovychenko, L. (2022). Problema kulturno-natsionalnoi identychnosti ta shliakhy yii vyrishennia u novii ukrainskii shkoli [The problem of cultural and national identity and ways of its solution in the new Ukrainian school]. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika, vyp. 37 (1), 70–75. Retrieved from: <https://surl.li/dfinib> DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3710> (ukr).

17. *Ukrainski pedahohy pro natsionalno-patriotychne vykhovannia* (2016). [Ukrainian teachers about national-patriotic education]. (Eds. L. D. Berezivska, S. M. Zozulia & T. V. Filimonova). Kyiv: [DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho] (ukr).

18. *Yevropeiska intehtratsiia ta natsionalna identychnist: instytutsiinyi i tsinnisnyi vymiry* (2016). [European Integration and National Identity: Institutional and Value Dimensions]. Lviv-lshtyn: «PP Soroka» (ukr).

Стаття надійшла до редакції: 03.03.2025

Прийнято до друку: 26.03.2025